

Стежиною у світ Олеся Гончара. <i>Левко Різник</i>	5
FATA MORGANA (марєво) блакитних веж – епіграф до творчої спадщини Олеся Гончара	13
Жан-Жак Руссо: «Я оголив свою душу і показав її такою, якою ти бачив її сам, всемогутній»	29
«Він талановитий, не піддаю ніякому сумніву»	75
«Якщо лишуся живим, розповім про вас»	113
Для літератури головне – безперервний діалог між читачем і письменником	169
Поетичний реалізм	183
«Мовчить собор... ніч скрадає на ньому всі травми часу»	223
Америка і Європа відкривають роман українського прозаїка	257
Німецьке прочитання твору, присвяченого людині віри	275
Не вибираємо час, в якому живемо	293

ОЛЕСЬ ГОНЧАР

(03.04 1918, Ломівка, передмістя Катеринослава – нині Дніпра (Дніпропетровська) – 14.07 1995, Київ).

1921 – після смерті матері Тетяни Гончар виховувався у родині її батьків у с. Суха (нині Кобеляцького району) Полтавської області.

1934–1937 – навчався в Українському газетному технікумі ім. М. Островського (Харків).

1938 – вступив на філологічний факультет Харківського університету. З третього курсу пішов добровольцем на фронт.

Перше поранення на річці Рось, друге поранення у боях між Полтавою і Харковом, лікувався у госпіталі сибірського Красноярска. Після одужання повернувся в діючу армію.

1942–1943 – військовополонений (концентраційний табір на Холодній горі у Харкові, на сільгоспроботах у Полтавщині).

1943 – командир мінометної обслуги в 72-й стрілецькій дивізії 2-го Українського фронту (після війни окремою збіркою видані «Фронтіві поезії» (1985).

1945–1958 – демобілізувався з армії, закінчив Дніпропетровський університет (дипломна робота «Новели Василя Стефаника»), працював асистентом на кафедрі української літератури. Переїхав до Києва, вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР; розпочав професійну літературну діяльність. Опублікував оповідання «Модри Камень». Вийшли окремими виданнями: «Альпи» (1947), «Земля гуде» (1947, 1950, 1958), «Прапорonoсці» (1947, 1948, 1949, 1950, 1952, 1956), «Голубий Дунай», «Новели» (1948, 1949, 1954), «Злата Прага» (1948, 1949), «Микита Братусь» (1951), «Таврія» (1952, 1953, 1956, 1957).

1948–1949 – лауреат Державної (Сталінської) премії за трилогію «Прапорonoсці» та роман «Злата Прага».

1959–1971 – голова правління Спілки письменників України.

1959–1986 – секретар правління Спілки письменників СРСР, депутат Верховної Ради СРСР та УРСР.

1961–1970 – вийшли окремими виданнями: «Людина і зброя» (1961, 1963), «Тронка» (1963, 1964, 1966, 1967, 1970), «Собор» (1968), «Людина і зброя» (1969), «Циклон» (1970).

1962 – лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка за роман «Людина і зброя».

1964 – лауреат Ленінської премії за роман «Тронка». Вийшли окремими виданнями: «Перекоп» (1972), «Бригантина» (1973, 1980), «Твоя зоря» (1980).

Голова Українського республіканського комітету захисту миру, член Всесвітньої Ради Миру.

1978 – обрано академіком АН УРСР, присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

1982 – лауреат Державної премії СРСР за роман «Твоя зоря».

1990 – відмовився від членства в КПРС (вступив 1946 р.).

1991 – вийшли окремими виданнями: «Чим живемо. На шляхах до українського Відродження» (1991, 1992), «Спогад про океан» (1995).

1992 – присвоєно звання почесного доктора Альбертського університету (Канада).

1993 – міжнародний біографічний центр Кембриджа (Велика Британія) присвоїв звання «Всесвітній інтелектуал». Твори Олесь Гончара перекладені на понад 40 мов світу й видані в кількості понад 17 мільйонів примірників.

14 липня 1995 року Олесь Гончар помер. Похований у Києві на Байковому кладовищі.

1997 – заснування Міжнародної україно-німецької літературної премії ім. Олесь Гончара (ініціатори-меценати – підприємець Дітер Карренберг та письменниця Тетяна Куштєвська (Ессен, Німеччина)).

1998 – заснування літературної премії ім. Олесь Гончара.

Відкриття пам'ятника на Байковому кладовищі в Києві.

2000–2008 – вийшли окремими виданнями: «Катарсис» (2000), «Поетичний пунктир походу» (2000), «Людина світу, син Дніпра: вибрані твори» (2001), «Щоденники у трьох томах» (2002–2008), «Твори: в 12 т.» (з 2001 р.).

2000 – відкриття Музею-садиби Олесь Гончара в с. Суха (Полтавська область).

2001 – відкриття пам'ятника Олесю Гончару в Києві.

2005 – присвоєно звання Героя України (посмертно).

2008 – Дніпропетровському національному університету присвоєно ім'я Олесь Гончара.

СТЕЖИНОЮ У СВІТ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

*«Після "Альп" – жодна книга не писалась так
"запойно", як "Собор". Мені допомагає вища сила.
Назву її по-давньому – Бог.
І дякую їй».*

Олесь Гончар.
«Щоденники»

Минають роки, з громом проносяться епохи, а пам'ять про Олесю Гончара все більш вражає дивовижними метаморфозами, – задавалось би, у хурделиці новітніх проблем українського державотворення, з метушною молодих знакових діячів, мала б тьмяніти, вкриватися патиною часу, як це є з багатьма видатними його сучасниками, а декого й геть забуто, однак вона спалахує все цікавішими барвами. Власне, зацікавленість наростає не стільки творами – в пошуках чогось дотепер недобаченого проникливими літературознавцями (бо загалом усе, що було варте уваги критиків розмаїтих політичних напрямків, засвоєне, утверджене... бракує хіба певного впорядкування акцентів чи свіжого акцентування деяких моментів, які випадково закотилися в темні кутки) – як самою постаттю письменника, його духовним світом з відстані десятиліть. Йде активний процес оживлення цього світу, його переоцінки, осмислення по-новому – спроби збагнути те диво пам'ятевих метаморфоз. Завдяки чому віртуально вимальовується образ мовби не знайомої досі великої людини; харизма набуває повноти, незаперечности, очищення від брудасів, що накипали протягом життєвої суєти. Новий образ підноситься над знаним за життя; таким чином являється унікальна постать, що до неї вже не підступати з

банальними мірками прямолінійної категоричності: відданий режиму – не відданий, радянський – не радянський, патріот – не патріот, наш – не... Виринає циклічна духовна субстанція з радянського середовища, проте як така, що все життя прагнула вирватися з нього на волю, кувала духовну зброю для поборення цього імперсько-диктаторського «табору»... завдяки помочі «Вищої Сили»...

Отже, всі суперечності в долі письменника Олесь Гончару пригасають і відходять у тінь. Настає можливість надійно захистити пам'ять його від набридливих інсинуацій. Тепер явно вичільнюється, що дорога письменника у творче, громадське, політичне життя як українця, свідомого патріота України, від самого початку стелилася рівно, – інша справа, що траплялися місця і твердого втопаного ґрунту, і грузького болота, й темного лісу, де легко заблукати, й малопрхідних хащів, і спекотно пустельні... які вимагали могутніх зусиль для подолання, щоби не схибити...

Працю публіциста-дослідника Віталія Абліцова «Олесь Гончар. Ілюзія і дійсність» можна з повним правом віднести якраз до тої літератури, яка сприяє доведенню правди про Олесь Терентійовича – автора «Прапорonoсців» – нарешті!

Здавалось би, з появою трьох томів «Щоденника» вже все ясно... читайте, вчитуйтесь, аналізуйте – і скінчена справа! Однак – хтось читає і недочитує, хтось нав'язує своє хибне розуміння... або й не хоче розуміти тенденційно, зашорений стереотипами. Та й накопичуються нові матеріали – з архівів і з діаспори... Тому Віталій Абліцов відважно береться в ролі золотошукача перемивати всю ту золотоносну породу, щоби вимити «самородки» й вишикувати їх у стрункий ланцюг як незаперечне свідчення. Власне, праця його присвячена тому ж певному «впорядкуванню акцентів чи свіжому акцентуванню деяких моментів».

«Щоденники» Олесь Гончара – це дивовижний феномен! Це те щасливе рятівне коло, яке йому допомогло надійно втриматися на поверхні розбурханого моря сумнівів, критики, нападок, заперечень збоку ворогів і недоброзичливців, задрісників... Лише факт ведення роками цих тайних записів свідчить про те, що автор таки вельми й вельми рідкісний

літератор на Землі. Якщо не гадати, що на це творіння духу надихнув його Тарас Шевченко – своїм «Журналом» (або «Щоденником», який він вів протягом 1857–1858 років), писаним для того, аби переконати громаду, що солдатчина не зламала поета-художника, то залишається покласти лише на Гончареве поняття «Вища Сила». Містика не містика, але таки напрошується, що без чогось невідомого, з «паралельного світу», не обійшлося... Інакше де в громадянина диктаторської держави могла тепліти надія, що задушевні тайні записи придадуться колись як свідчення проти большевицького зла, що не будуть викриті «песиголовцями» й спалені, позаяк не можна було передбачити, що «комуністичне майбутнє» нетривке. Або заявився пророчий дар, – існує думка, що у видатного письменника в процесі напруженої праці над психологією людини прокидаються здібності яснобачення. Яке щастя і для Олеса Терентійовича, і для української культури, що літератор не лінувався... А що після трудів денних знаходив снагу сісти ввечері за сокровенне – розгорнути зошит і нотувати, – то безперечно спрацьовувала вроджена внутрішня зорганізованість.

... правда, потрібно віддати належне й тим благородним зусиллям дружини письменника Валентини Данилівни, що їх було затрачено на впорядкування і видання трьох фоліантних томів, – не залягли в архівах на забуття унікальні «Щоденники».

Першим прецікавим акцентом варто вважати дослідження моменту народження... що прийшов на світ Олександр, син Білюченка, на території УНР, вільній від московсько-більшовицьких окупантів, а помер за самостійної України – отже, опинився в СРСР через незалежні від нього обставини... мимоволі.

Промовистий у цьому ж «сюжеті» акцент на стосунках з Юрієм Шевельовим, – починаючи з Газетного технікуму в Харкові... Майбутній професор Гарвардського й Колумбійського університетів США згадує про свого учня під час учителювання в технікумі з величезним пієтетом – і здібний, і скромний, і найкращий! Зрозуміло, що мудрий учитель, який не сприймав окупаційного большевицького режиму в

Україні, відчув у хлопцеві з села, яке стогнало під сталінським чоботом, «сродственну» душу; а найкращий студент не міг не тягнутися душею до прихильного викладача. Ця дружба збереглася на все життя – і Шевельов, у діаспорі, ніколи не трактував Олесь Гончара як прихильника окупаційного режиму.

Ось і війна. Добровольцем у студбат, на фронті, полон, звільнення... (і не без втручання «Вищої Сили»!) Й далі – фронтові будні, поранення, переможний салют у Златій Празі.

Та знову ж тут вельми доказове для багатьох – готових рівняти Олесь Гончара-письменника з денаціоналізованою масою – свідчення. Могутній акцент – трилогія «Прапороносці»! Начебто твір епохи соціалістичного реалізму про героїзм радянських людей у світовій бойні, а насправді це – «реалізм», але не «соціалістичний», це – «героїзм», але підкреслено саме воїнів-українців. А чому? Бо українця Олесь завше боляче разило, коли він стикався зі зневажливим ставленням «русаків» до українців, усього українського й України загалом, – а тим паче – до свідомого національного елемента. Путін підло заявляє, що Росія могла б перемогти й без України. А Берія з Жуковим свого часу готували проект виселення всіх українців поголовно в сибіри, – тих, що були під окупацією... А хто здав Україну вермахтові протягом кількох місяців?! Ось письменник із власного досвіду змальовує з щирістю, з любов'ю образи представників з інтелігенції, з простих колгоспників – синів і дочок української землі, які мужньо боролися проти націонал-соціалізму. Автор не прославляє роль компартії в перемозі. Для нього героєм є краєнин Хома Хаєцький, що за дотепністю характеру значно перевищує «розрекламованого» Васілія Тьоркіна.

...до речі, Олесь Гончар відмовляється від довоєнних творчих спроб як заслабких, а вважає себе письменником лише після видруку трилогії. І Віталій Аблицов настільки захоплюється самооцінкою прозаїка, що в багатьох місцях за потреби урізноманітнити назву головного героя свого творіння вживає поняття «автор “Прапороносців”».

Про послідовність «автора “Прапороносців”» як того письменника, що почуває святий «обов'язок перед фрон-

товими побратимами», не менш гідно промовляє і роман «Людина і зброя». Коли Олесь Терентійович заніс цей твір до редакції журналу «Новый мир», то головний редактор повернув рукопис із обуренням, грубо, мовляв, що ви собі дозволяєте, нав'язуєте нам, що перемогу кували в основному «хохли»?!

Одначе письменник наполегливо у творах, де було доречно, високо ставив участь українців у всіх сферах життя – від чабана до генерала чи дипломата. Хіба це не один із важливих аргументів, що промовляє на користь патріота саме України?!

Вирозумілий акцент поставлено й на неприйнятті Олесем Гончарем соціалістичного реалізму, – що вельми знаково було для письменника-комуніста. В розділі «Поетичний реалізм» Віталій Абліцов наводить слова з другого тому «Щоденників»: «... перспектива розвитку мистецтва передусім – на шляху реалізму, що лише в поєднанні з найсуворішим реалізмом, з його психологічною точністю, глибиною і правдивістю буде чогось вартий і юнацький романтизм». І пише: «До “соціалістичного реалізму” творчість Олесея Гончара віднести не можна хоча б тому, що в його книгах занадто багато від національної ідеології – саме того, що суперечить духу “пролетарського інтернаціоналізму”».

Доволі докладно Віталій Абліцов досліджує ставлення Олесея Гончара до Миколи Хвильового. Проте висловлює сумнів: «Не на всі питання, що не давали спокою Олесю Гончару, є відповіді в “Щоденниках”». Мовляв, недооцінював роман «Вальдшнепи», «не міг погодитися з Миколою у багатьох питаннях...» Але коли автор наводить цитату з третього тому «Щоденників»: «Увесь вечір читав Хвильового... Колективізація, розгул насильства, закривають церкви, в одному селі забрали тисячі (!) ікон, склали на купу й палять! А письменник... Може, обурюється? Ні, він цілком по-бузувірськи описує, як горять “нікчемні дошки” з образом “святого Боженьки...”», – то стає цілком зрозумілою позиція творця «Собору». Хоча він пише й таке: «Звичайно, всі ми грішні... Знов і знов кажу собі: треба вміти прощати. Але не мусимо впадати в іншу крайність, недобачати того, що було насправ-

ді». Постать Миколи Хвильового була неоднозначною; аж позиція «Геть від Москви» винесла його в ряди поборників усього ворожого, що заперечувало самостійність української культури, духовності. «Олесю Гончару, – як пише Віталій Абліцов, – були близькі висновки Миколи Хвильового. Росія ж самостійна держава? Самостійна! Ну так і ми самостійна... оскільки наша література стає нарешті на свій власний шлях розвитку, оскільки перед нами стоїть таке питання: на яку із світових літератур вона мусить взяти курс? У всякому разі не на російську».

Цілком слушно автор системно й доречно наводить цитати зі «Щоденників», які засвідчують постійність-послідовність позиції українця-патріота-громадянина й в умовах тоталітарного режиму. А на прикладі ставлення Підгорного до письменника доводить, що партійні «бонзи» готові були навіть змовчати протестну позицію, підправити не цілком радянську біографію, аби тільки вважати «Олеся Гончара своїм». Аби хвалитися перед світом, що компартію більшовиків підтримує ось який – Олесь Гончар! – літератор непересічного таланту, авторитетний, людина морально чиста й справедлива, високоінтелігентна. Йому – і розмаїті премії, винагороди, його й депутатом Верховної Ради, й членом ЦК партії...

Однак українець не поринає в славі й не заспокоюється, а використовує це становище для відстоювання прав української мови, підтримує «шістдесятництво», захищає Івана Світличного, Івана Дзюбу... часто самотній у своїх змаганнях... У цьому плані важливе місце в книзі займає епізод виключення Івана Дзюби за його антирусифікаторську працю зі Спілки письменників на засіданні президії. Підкреслено драматизм події, поведінку, емоції учасників – членів письменницького ареопагу – й гнівне реагування Олеса Гончара на ганебний акт. Образ «підсудного» в «Щоденниках» вражає, може, єдиним за силою виразу в світовій літературі глибинним виявом болю-співчуття, святого замилування мужністю Івана Дзюби в момент, коли він – перед «суддями» й дивиться їм просто у вічі – спокійно! «Судді» ж, – у кого бунтує сумління, – бентежаться, сковані страхом і застереженнями, побрязкуючи золотими кайданами.

Ну, й ще – акценти, акценти... 1968 рік. «Собор»! Як цей роман вивів автора на вершину світової слави, так і Віталій Абліцов у своїй книзі відводить цій події кульмінаційне місце. Власне, більше третини праці, від розділу «Поетичний реалізм» і до кінця, присвячено долі роману, – від перших проклять ватченків із закликами арештувати «сміливця» до реабілітації твору в «перебудовний час». «Період між трилогією “Прапорonoсці” й “Собором” у житті Радянського Союзу був особливий у всіх відношеннях: влада Кремля остаточно перейшла в руки російських спецслужб». Твір хоч і не привів до пам'яті новітніх сталіністів, зате значно підвищив градус протестного руху.

«Прапорonoсці» – данина обов'язку письменника перед фронтовими побратимами. «Собор» – реалізація місії-покликання глибоко віруючої людини. Хоча як художній твір набув і морального, і етичного, і культурологічного значення... навіть надався українським дисидентам для розгортання політичних-протестних чинів, – за що радянська фемида жорстоко карала.

Віталій Абліцов прагне старанно організувати в систему весь на сьогодні доступний матеріал, розкиданий у rozmaїтих джерелах в Україні, в архівах, а також сягає і в широке зарубіжжя, – навіть самі назви розділів свідчать про масштаби: «Америка і Європа відкривають роман українського прозаїка», «Німецьке прочитання твору, присвяченого людині віри».

Завершальний акцент. В останньому розділі «Не вибираємо час, в якому живемо» Віталій Абліцов до назви доверстує слова зі «Щоденника»: «Я людина західної орієнтації. А доля розпорядилася так, що всю молодість було страчено серед сталінської азіатчини, серед тоталітарної задухи. Хоча все ество поривалося туди, де колись творили і Моцарт і Гете і Бальзак». Цим висловом чудово завершується образ гідної себе, свідомої свого значення, волелюбної людини, яка все життя орієнтувалася на західні цивілізовані критерії честі, свободи, моральних, етичних норм. Це ясно прочитується в усіх рисах образу, скрупульозно вималюваного у своєрідному «романі» Віталія Абліцова «Олесь Гончар. Ілюзія і дійсність».

ВІТАЛІЙ АБЛІЦОВ

(народ. 17.08 1946, Новоукраїнка Куйбишевського р-ну Запорізької обл.)

Публіцист, літературний критик.

Автор книг: «Ностальгія», «Український інформаційний простір», «Олесь Гончар: "Прагніть задумів глибоких"», «Діалог через океан. Ю. Шевельов — О. Гончар», «Василь Голобородько. Листи...», «Донбас: європейська Україна чи азійське дикопілля?», «Гетьманат», журн. «Хортиця», Запоріжжя, «Світ Івана Драча в коментарях Віталія Абліцова».

Видав 8 авторських енциклопедій: «Галактика «Україна», «Український Космос. Космічна енциклопедія» (у співавторстві), «Меценаты», «Вчені України — лауреати міжнародних премій і нагород» (НАНУ, «Наука України в світовому інформаційному просторі», вип. 4), «Український ВСЕ-СВІТ» (2 томи), «Меценаты», «Український нобелівський рух» (журн. «Наша перспектива»), «Київ. Енциклопедія».

Член НСПУ з 2013 р., НСЖУ — з 1976 р.

Лауреат премії імені Олесь Гончара Міністерства культури України та НСПУ (2013), премії НСЖУ «Журналіст року» та «Незалежність» (1996).

ISBN 978-966-914-163-7

9 789669 141637 >